

Tarih Okulu
Ocak – Nisan 2010
Sayı VI, 257-262.

Enver Emre ÖCAL, **Kazım Karabekir'in Eserlerinde Doğu Sorunu**, 216 sayfa, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, ISBN 978-9944-978-53-8, 15 TL.

Aytunç ÜLKER*

Herhangi bir devletin yönetimi güçsüzleşip karşı karşıya kaldığı yaşamsal sorunları çözebilmede yetersizlik ve istikrarsızlık gösterirse, yabancı devletler anında bu güçsüzlüğü algılar, ona göre tutumunu ve izleyeceği politikayı belirler. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını tek tek kaybetmesi, Büyük Güçlere (İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya) Osmanlı'nın ganimetini ele geçirme yolunu açmıştı. Bundan dolayı Batılı Güçler, Osmanlı'nın topraklarına el koyabilmek için aralarında yürüttükleri diplomasi düellosunun özünü oluşturan, Batılı tarihçiler ve yazarlar tarafından "Doğu Sorunu" olarak adlandırılan meselenin doğuşuna vesile olmuştur.

Kazım Karabekir, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı boyunca Doğu Sorunu'nun iki temel ögesiyle mücadele ederek Ermenilere karşı başarı elde edince Gümrü Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamış ve sorunun çözümlenmesine vesile olmuştur. Bu mücadeleler sırasında ailesini kaybeden çocukları, Kazım Paşa komutanlık yaptığı Doğu Cephesi Ordusu'nun imkânları dâhilinde yetiştirmiştir. Bu çocuklara kendisinin geliştirdiği pratik ağırlıklı eğitimi vererek meslek sahibi yapmış ve bunun yanı sıra onları vatansever ve bilinçli bireylere dönüştürmüştür. Kazım Karabekir bulunduğu Doğu bölgesinin dışında tüm yurtda eğitim eksikliğini gidermek adına çalışmalarda bulunarak dönemin yöneticilerine bu konuda teklifler sunmuştur. Kendisi eğitim sisteminin dışında iktisadi konularda da çeşitli teoriler geliştirerek ekonomik sıkıntıyı aşma çabasında bulunmuştur. Eğitim ve iktisat konusundaki düşünceleri sırf teoride kalmamış aynı zamanda onun öncülüğünde eyleme de

* Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karaman.
E-posta: aulker@kmu.edu.tr, aytunculker@hotmail.com.

dönüştürmüştür. Kazım Paşa'nın eğitim alanında "*Çocuklar Ordusu*", "*Sanayi Gürbüzleri*" gibi projelere öncülük etmesi, iktisadi alanda ise "*İzmir İktisat Kongresi*"nin başkanlığını yaparak Anadolu'da kurulması gereken fabrikalar konusunda çalışmalarda bulunması, bu şahsiyetin öneminin göstergesidir. Onun bu çalışmaları hasebiyle Doğu Sorunu ile ilgili görüşlerine değer verilmiştir. Bu eserde Doğu Sorunu'nun tarihsel arka planı ortaya konulmuş ve olayların bizzat içerisinde yer alan Kazım Karabekir'in bakış açısı işlenmiştir.

Enver Emre Öcal "Kazım Karabekir'in Eserlerinde Doğu Sorunu" adlı yüksek lisans tezini Ocak 2010 tarihinde kitap olarak yayınlamıştır. Tarihsel süreç ve günümüz olaylarında önemli bir yere sahip olan "Doğu Sorunu", yazar tarafından farklı bir bakış açısıyla ele alınarak Kazım Karabekir'in eserlerinde yer aldığı şekliyle incelenmiştir.

Kitap "Önsöz", "Sunuş", "Özet", "Kısaltmalar", "1. Giriş", "2. Ermeni ve Kürt Ayaklanmaları Çerçevesinde Doğu Sorununun Tarihsel Arka Planı", "3. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kazım Karabekir'in Doğu Sorunu Hakkındaki Görüşleri", "4. Birinci Dünya Savaşı ve Doğu Sorunu", "5. Kurtuluş Savaşı ve Sonrasında Doğu Sorunu", "Kazım Karabekir'in Doğu Sorunuyla İlgili Ekonomik ve Eğitimsel Önerileri", "Ekler", "Kaynakça" ve "Dizin"den oluşmaktadır.

Eserin birinci bölümü olan "Giriş" bölümünde X.-XV. yüzyıllar arasında ticaretin gelişmesi dolayısıyla Avrupa'da oluşan burjuvazi sınıftan bahsedilmiştir. Bu sınıfın doğuşuyla birlikte Avrupa'da ve diğer dünya ülkelerinde sosyal, kültürel ve siyasi değişimler meydana gelmiştir. Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler ile yeni buluşlar ve merkantilist ekonomi anlayışı benimsenmeye başlanmıştır. Aydınlanma sonrasında Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesi Avrupa'nın hızlı bir yükselişe geçmesine vesile olmuştur. Bu hızlı gelişime ayak uyduramayan Osmanlı Devleti, her ne kadar yenilikleri takip etmeye çalışsa da başarısız olmuştur. Toprak kayıplarıyla beraber Batılı Devletler Osmanlı topraklarını bölme, parçalama ve doğuda ise Ermeni ve Kürt devletleri kurma planını uygulamak istemiştir. Bütün bu konulardan bahsedildikten sonra Kazım Karabekir'in bu konuyla alakalı olarak görüşlerinin eserleri vesilesiyle işleneceğinden söz edilerek diğer bölüme geçilmiştir.

"Ermeni ve Kürt Ayaklanmaları Çerçevesinde Doğu Sorununun Tarihsel Arka Planı" adlı ikinci bölümde öncelikle Ermeni sorununun kökenlerine değinilerek Doğu Sorunu'nun başlangıç noktasının 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar geri gittiği ifade edilmiştir. Bu antlaşmayla

Ermeniler Rus Çarlığı'nın hâkimiyeti altına girmiş ve diğer Avrupalı devletlerin de desteğiyle Osmanlı'ya karşı ayaklanmaya başlamıştır. Tarihsel süreç boyunca sağlanan yabancı destekle kendilerine güveni artan Ermeniler Osmanlı yönetimi altında herhangi bir sıkıntıları olmamasına rağmen özgürlük ve toprak isteğinde bulunmuştur. Açtıkları kolejler ve kurdukları örgütler faaliyetlerini sürdürmekteydiler. I. Dünya Savaşı'na kadar sürekliliğinden hiçbir şey kaybetmeden devam eden Ermeni sorunu, savaşla beraber hızla ivme kazanmış ve zirveye ulaşmıştır. Osmanlı devleti aleyhinde davranışlar sergileyen Ermeniler Tehcir Kanunu ile yer değiştirdiği sırada Türkler tarafından soykırım yapıldığı iddialarının çıkış noktası bu zaman dilimindedir.

Eserde, Doğu Sorunu Anadolu coğrafyasının genelinde olduğu gibi eğitim şartları ve ekonomik koşulların kötü olması gibi ana problemlerin dışında Batılı devletlerin jeopolitik amaçlarına ulaşmak ve gerekirse bu bölgenin sahip olduğu zengin yer altı kaynaklarını güdümünde tutmak için bu topraklara yerleşmeye çalışması dile getirilmiştir. Bu sebeple barış içinde yaşayan topluluklar birbirine düşürülüp bölünmek istenmiştir. Bunun önüne ancak yurttaşlık bilinci ve ulus-devlet anlayışına bağlı bir eğitim sistemi ile aynı yörüngedeki sanayileşme girişimiyle geçileceği kanaatine varılmıştı. Bu çalışmada özellikle Doğu Sorunu'nun Batılı Güçler tarafından ortaya çıkarılarak oluşturulan suni bir sorun niteliği taşıdığına vurgu yapılmış, ayrılıkçı Kürtçülük hareketleriyle Ermeni Meselesi gibi sorunların eserin esasını oluşturan iki unsuru olarak ele alındığı ifade edilmiştir.

Üçüncü bölüm olan "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kazım Karabekir'in Doğu Sorunu Hakkındaki Görüşleri"nde Ermeni ve Kürtlerin ayrılıkçı faaliyetlerinin nasıl başladığı ve hangi devletlerin desteğiyle büyüyerek ne derece başarılı olduğundan bahsedilmiştir. Bu bölüme genel olarak bakılacak olursa Kazım Karabekir söz konusu ayrılıkçı hareketlerin sömürgeci kuvvetlerin desteğiyle sürdürüldüğünü ifade etmiştir. "Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik" adlı eserinin ikinci cildinde İngiltere'nin amacı Kazım Karabekir tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

"A- Filistin, Irak, Musul, Suriye gibi Akdeniz'le Hindistan arasındaki Osmanlı topraklarını ele geçirmek. Kudüs'te bir Yahudi Hükümeti, Mısır'da bir Nasturi Hükümeti, Suriye'de Fransız mandası kurarak Rus ve Türk topraklarıyla Arabistan'ın bağlantısını tamamen kesmek.

B- Doğu Anadolu'da bir Ermeni ve Kürt Devleti kurarak Rusların güneye ve batıya açılma yollarını kapatmak. Aynı zamanda, Türklerin de doğuyla bağlantılarını kesmek.”

Batılı Güçlerin hangi düşüncede olduğunu Kazım Karabekir bu ifadelerle dile getirmiştir. İngilizler ve diğer sömürgeci devletler Sanayi Devrimi'nden sonra koloni arayışına girmiş ve sanayileşmesini tamamlayan Batılı devletler sanayileşmesini tamamlayamayan milletleri güdümü altına almaya çalışmıştır. Doğu'nun gelişemeyen ulusları da sömürülmek için bölünmeye çalışılmıştır. Bunun için askeri ve ekonomik gücün yanı sıra ajanlar ve misyonerler de kullanılmıştır. Böylece içeride karışıklık ve huzursuzluk çıkarmayı başarmışlardır.

“Birinci Dünya Savaşı ve Doğu Sorunu” başlıklı dördüncü bölümde Rusların tarih boyunca ana hedeflerinden birisi olan sıcak denizlere inme politikasına ve bunun bir sonucu olarak Doğu'da Ermenilerin Ruslar lehine hareket etmesinden bahsedilmiştir. Ruslar Doğu'da kurulacak bir Ermenistan sayesinde sıcak denizlere inecek, Ermeniler ise devletlerini kuracaklardı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas cephesinde Ruslar her ne kadar başarılı olsalar da, ilerleyişleri Mustafa Kemal Paşa'nın yönetimindeki XVI. Kolordu tarafından sekteye uğratılmıştı. Rusya Bolşevik İhtilalıyla savaştan çekilmesine rağmen Ermenilere olan desteğini sürdürmüştür. Ermeni komitacıların faaliyetleri ve yaptıkları katliamlar artış gösterince Türk Ordusu bu duruma müdahale ederek Kazım Karabekir'in de katıldığı harekât gerçekleştirilmiştir. Bu mücadeleler sırasında Ermenilerin yaptığı katliam konusunda Kazım Karabekir şu bilgiler vermiştir:

“...Ermeniler bir devlet ordusuna yakışır tarzda mertçe hareket etmiyorlardı. Ellerine geçen silahsız halkı ve hatta kadın ve çocukları – memede süt emenlerine kadar – süngüliyorlar veya evlere doldurup yakıyorlardı...”

Türk halkı Ermeni katliamlarının dışında açlık ve kış mevsimiyle de mücadele etmek zorundaydı fakat Kazım Paşa tüm zorlukların üstesinden gelineceğini savunmaktaydı. Doğu Cephesi'nde başarılar elde edilmesine rağmen Osmanlı Devleti savaşta yenilmiş ve 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle Türk Ordusu cepheden çekilmek zorunda kalmıştır.

Kazım Karabekir'in Birinci Dünya Savaşı sırasında Kürtlere karşı sergilediği tavır da önemlidir. Ermenilere karşı girişilen silahlı mücadelede Kürt uyruklular göz ardı edilmemiş ve Batılı Devletlerin kışkırtmaları bir nebze sekteye uğratarak Kürtlerin Türklerle kaynaşması sağlanmıştır. Kazım

Karabekir Kürtler ve Türkler arasında yalnızca dini değil, aynı zamanda ulusal birliğin de var olduğunu kabullendirmeye çalışmıştır.

Beşinci bölüm “Kurtuluş Savaşı ve Sonrasında Doğu Sorunu” başlığını taşımaktadır. Mondros Mütarekesi sonrasında Türk Ordusu Kafkaslardan çekilmiş, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan gibi küçük devletler kurulmuştur. Ermenistan Taşnak Hükümeti Erivan, Gümrü ve Kars'ta kuruldu ve amacı Doğu Anadolu'yu işgal etmektir. İtilaf devletleri Ermenilerin bu emelini desteklemekteydi. Ermeniler bu desteğe dayanarak Doğu Anadolu'da işgallerin yanı sıra katliamlara da başlamışlardı. Katliamlar Nahçıvan ve Karabağ bölgesine de yayılmıştı. Tüm bu haksız eylemlerin dışında Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'de iki milyondan fazla Ermeni'nin yaşadığını savunarak Vilayet-i Sitte'nin dışında Adana, Mersin, İskenderun, Tokat, Amasya ve Trabzon'un da kendilerine verilmesini istemekteydiler.

Doğu Cephesi kapatılınca Kazım Karabekir İstanbul'a gelmiş ve İtilaf Devletleri'nin işgallerini önlemeye yönelik çalışmalara girişmiştir. Asıl amacı Doğu'daki birliklerin başına dönerek Milli Mücadele hareketini buradan başlatmaktır. Uzun süreli görüşmeler sonrasında Kazım Paşa Doğu'daki XV. Kolordu'nun başına tayin edilmeyi başarmıştır. Kazım Karabekir'e göre Anadolu'daki harekâtın başarıya ulaşması için “öncelikle, teslimiyetçi bir kabinenin başa gelmesini engellenmek; daha sonra yapılacaklar ise Kuva-yı Milliye teşkilatının sağlamlştırılmasına çalışmak, İstanbul'daki aydınları ve silahları Anadolu'ya taşımak ve Bolşeviklerin kısa sürede Kafkasların güneyine aşmasını sağlamaktır. Bolşevikler güneyi aşıp Türklerle teması sağlarsa, Doğu harekâtının önü de açılmış olacaktır.”

Kazım Karabekir sayesinde Doğu Anadolu'daki Ermeni katliamlarının çoğunun önüne geçilerek Türk halkı kurtarılmıştır. Eserin bu bölümünde bahsedilenlerin dışında Doğu harekâtının tamamına, Kurtuluş Savaşı içerisindeki ve sonrasında Kürtçülük akımına değinilmiştir.

“Kazım Karabekir'in Doğu Sorunu'yla İlgili Ekonomik ve Eğitimsel Önerileri” başlıklı altıncı bölümde Kazım Paşa'nın askerlik hayatı boyunca Doğu bölgelerindeki yetim çocukların bakımı ve eğitimi için ürettiği çözümlere değinilmiştir. 1919 yılının başlarında toplamış olduğu çocuklardan Erzurum'da Çocuklar Ordusu kurarak bu uygulamayı tüm yurt çapında yaymaya çalışmıştır. Aynı zamanda tiyatro, müze, çocuk doğum-bakım, sinema, fotoğraf ve elektrik kursları açılmasına vesile olmuştur. Bunların dışında spor kulübü, okuma salonu, okuma bilmeyenlere mektup yazma merkezleri, sinema ve film

kütüphanesi gibi halkın görgü ve bilgisini arttıracak çeşitli eğitim merkezleri bu dönemde faaliyete geçirilmiştir. Varlık, Doğu Havadisleri, Memleket Davası, Tarih Makaleleri adlı yayınlar çıkarılmaktaydı. Halkın çağdaşlaşmasına ve medeni bir şekilde yaşamasına katkıda bulunacak, öğretici olacak Ağaç Bayramı, Atış Bayramı, İdman Bayramı, Temizlik Haftası ve Kitap Bayramı gibi günler düzenlenmiştir.

Kazım Karabekir eğitim konusunu geniş bir perspektifte değerlendirmekteydi. Ona göre eğitim deyince akla temizlik, yeme içme adabı, okuma alışkanlığı ve beden eğitimi gibi Doğu halkının tüm sorunları akla gelmekteydi. Eğitim konusu dışında Doğu'da çeşitli sektörleri temsilen fabrikaların da kurulmasına öncülük etmiştir. Bilinçli bir üretim sistemi benimsetilerek bölgenin ekonomik anlamda kalkınması sağlanmaya çalışılmıştır. Kazım Paşa Eğitim ve iktisat alanında aynı düşünceyi savunmaktaydı. Yabancı etkisinden uzak ulusun öz kaynaklarını kullanarak geliştirecek politikalar ileri sürülmesi gerektiğini savunmaktaydı.

Eserin yedinci bölümü olan “Sonuç” bölümünde tekrardan genel olarak Doğu Sorunu'ndan bahsedilmiştir. Bu sorunun temelinde sömürgeci devletlerin faaliyetleri ve Ermenilerle Kürtlerin Türk halkı aleyhindeki hareketlerine değinilerek sorunun ulus devlet anlayışına dayalı bir yurttaşlık bilincinde eritilmesiyle çözümlenebildiğini ve günümüzde de aynı yöntemin kullanılması gerektiği savunulmuştur.

Kitabın son kısmında Kazım Karabekir ile ilgili resimlere yer verilerek sonlandırılmıştır. Bu eser Doğu bölgesinde bizzat askerlik yaparak oradaki olaylara birebir şahit olan Kazım Paşa'nın Doğu Sorunu'yla ilgili görüşlerini içermesi bakımından önemlidir.